

Scientific Journal

VIRTUS

#45, June, 2020
published since 2014

2020

ISSN 2410-4388 (Print)
ISSN 2415-3133 (Online)

Scientific Journal *Virtus*
Issue # 45, June, 2020
Published since 2014

Recommended for publication by the Council of
NGO "Sobornist" (the proceedings No.9, June 29, 2020).

Founder: Scientific public organization
"Sobornist" (Ukraine).

Publisher: Center of Modern Pedagogy "Learning
Without Borders" (Canada).

Partners:

- + Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine);
- + Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine);
- + Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
- + SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);
- + Consortium for Enhancement of Ukrainian Management Education (Ukraine);
- + Pomeranian Academy in Slupsk (Poland);
- + Baku Islamic University (Azerbaijan);
- + University of the town of Nish (Serbia);
- + Zielonogorski University (Poland);
- + Center of Modern Pedagogy "Learning Without Borders" (Canada).

Virtus: Scientific Journal / Editor-in-
Chief M.A. Zhurba - June # 45,
2020. - 277 p.

Editor-in-Chief:

Zhurba M.A., Ph.D., professor, Head of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief:

Kuzmichenko I.O., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Humanities of SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);

Talishinski E.B., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Public Disciplines of the Baku Islamic University (Azerbaijan);

Starichenko E.V., Head of Analytical Department of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Mainhandling Editor:

Kravchenko Yu.V., Manager on international cooperation of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Journal Indexing:

✓ **Google Scholar** is a freely accessible web search engine that indexes the full text or metadata of scholarly literature across an array of publishing formats and disciplines. The Google Scholar index includes most peer-reviewed online academic journals and books, conference papers, theses and dissertations, preprints, abstracts, technical reports, and other scholarly literature, including court opinions and patents. Google Scholar's database contains roughly 389 million documents including articles, citations and patents making it the world's largest academic search engine.

✓ **Scientific Indexing Services (SIS) (USA)** is academic database which provides evaluation of prestigiousness of journals. The evaluation is carried out by considering the factors like paper originality, citation, editorial quality, and regularity & international presence.

✓ **Citefactor (USA)** is a service that provides access to quality controlled Open Access Journals. The Directory indexing of journal aims to be comprehensive and cover all open access scientific and scholarly journals that use an appropriate quality control system, and it will not be limited to particular languages or subject areas.

✓ **ResearchBib** is open access with high standard indexing database for researchers and publishers. Research Bible may freely index journals, research papers, call for papers, research position.

✓ **Scientific Journal Impact Factor (SJIFactor)** is an international, recognized platform for promoting scientific achievements, as well as supporting publishers and scientific communities interested in state-of-the art research activities in innovation and applied science areas.

Journal «Virtus» has been positively evaluated in the SJIF Journal Master List evaluation process. **SJIFactor = 5,194.**

✓ **Directory of Research Journal Indexing (DRJI)** is to increase the visibility and ease of use of open access scientific and scholarly journals thereby promoting their increased usage and impact. DRJI supply champion has access to global-renowned content in all discipline areas including magazine and journal articles. DRJI advocate, educate, and provide the central resource for indexing.

✓ **International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)** – academic database was organized with the aim of creating an open platform for scientific research around the world. IIJIF provides the necessary communication of scholars, editors, publishers and conference organizers, through its exclusive services: provides indexing of scientific journals (calculates the impact factor), forms a list of national/international conferences and journals.

**Certificate of Mass Media Registration:
KB № 21060-10860P from 24.11.2014 p.**

Journal Editorial Staff Contact Information.
e-mail: virtustoday@gmail.com
website: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua>

© Authors of the Articles, 2020.

© Scientific Journal «Virtus», 2020.

Editorial Board:

Aliyeva S.I., Ph.D., professor, Institute of History National Academy of Sciences of Azerbaijan (Azerbaijan).

Aliyeva S.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyeva Y.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyev M.N., Ph.D., professor, Baku State University (Azerbaijan).

Arslan C.H., Ph.D., professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

Bohonkova J.A., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Chyzhova O.M., Ph.D., professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

Ciftci S.S., Ph.D., associate professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

De Serio B., Ph.D., professor, University of Foggia President of AIM (Italy).

Dombi-Fáy A., prof. dr., CSc, PhD, dr. hab., Professor of Pedagogy, Faculty of Education Hungary, Szeged University "Juhász Gyula" (Hungary).

Drachuk O.P., Ph.D., associate professor, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine).

Fóris-Ferenczi R., Ph.D., associate professor, Docent, Vice-dean, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Hamarta E.S., Ph.D., professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

Jovanovic P., Ph.D., professor, University of the town of Nish (Serbia).

Kalko I.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Karabacak N.N., Ph.D., associate professor, Recep Tayyip Erdogan University (Turkey).

Karlovitz Já.T., Ph.D., associate professor, Óbuda University (Hungary).

Kasyanova O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kasyanova V.A., Ph.D., associate professor, Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Komarevtseva I.A., Ph.D., professor, SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine).

Korotkova E.A., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kravchuk O.O., Ph.D., professor, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (Ukraine).

Mennell S., Ph.D., professor, University College Dublin (Ireland).

Mihailovic S., Ph.D., professor, Institute of Serbian Culture Pristina-Leposavic (Serbia).

Moskalyova L.Yu., Ph.D., professor, Melitopol Bogdan Khmelnytsky State University (Ukraine).

Okulicz-Kozaryn W., dr.hab., MBA, Member of the International Scientific Association of Economists and Jurists "Consilium" (Switzerland).

Pagava O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Parlar Ali, Ph.D in Pharmacology, Assistant Professor, Medical Faculty, Department of Pharmacology, Adiyaman University (Turkey).

Pashayeva A.N., Ph.D., senior researcher at the Philosophy Institute of NA of AR, Baku (Azerbaijan).

Polishchuk O.P., Ph.D., professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Polovyi M.A., Ph.D. in History, D.Sc. in Political Science, professor, Vasyl Stus Donetsk National University (Ukraine).

Potapenko E.V., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Ukraine).

Sapenko R., Ph.D., professor, Zielonogorski University (Poland).

Semaniuk V.Z., D.Sc., Associate Professor, Ternopil National Economic University (Ukraine)

Shpak D.O., Ph.D., associate professor, Mykolajiv branch of Kiev National University Culture and Arts (Ukraine).

Radchenko O.V., Ph.D., professor, Pomeranian Academy in Slupsk (Poland).

Rohit Kumar Verma, B.com.LL.b, Poet & Researcher, Writer, Institute of Law Jiwaji Univeristy (India).

Shchudlo S., Ph.D., professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Stoffa Ján, prof. Ing., DrSc., emeritus professor, Palacký University in Olomouc (Czech Republic).

Stoffová V., prof. Ing., CSc., Ph.D., Department of Mathematics and Informatics, Faculty of Education, Trnava university in Trnava (Slovakia).

Svintsitska O.I., Ph.D., associate professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Szamosközi I., dr, professor, the Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Takács M., prof. dr., Ph.D., professor, Hungarian Language Teacher training Faculty, University of Novi Sad, Subotica (Serbia).

Torgvik Ju., Ph.D., professor, Kodolányi János College (Hungary).

Tsyurupa M.V., Ph.D., professor, National University of Defense of Ukraine (Ukraine).

Ustymenko-Kosorich O.A., Ph.D., professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine).

Vveinhardt J., Ph.D., professor, Vytautas Magnus University, Lithuanian Sports University (Lithuania).

Yeremenko A.M., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Zhurba A.M., Ph.D., associate professor of International Academy of Personnel Management (Ukraine).

Zavatskaya N.Yev., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

The authors of materials are responsible for plagiarism, accuracy of the represented facts, quotes, figures and surnames. Editorial staff reserves the right for insignificant editing and reduction and also literary revision of the articles (with preservation of the main conclusions and style of the author). The editorial board of the journal may not share world outlook of the authors.

Пантюк Т.І., Воробель М.М., Прейс Н.І., Боянецька Г.М.
ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОСВІТНИЦЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ О. ДУХОВИЧА ТА І. СТАВРОВСЬКОГО:
ПРИРОДОВІДПОВІДНІСТЬ, ОСВІЧЕНІСТЬ,
ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ..... 114

Рехтета Л.О., Авраменко К.Б.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ 118

Розман І.І.
ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ:
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ 122

Слабковська А.І.
ПРОБЛЕМИ У СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
ПРИ УСИНОВЛЕННІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ..... 125

Слухенська Р.В., Бірюк І.Г., Ковальчук П.Є.
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ ПІД ЧАС СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ..... 129

Слухенська Р.В., Єрохова А.А., Маланій В.І.
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФІЗИЧНОГО
ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ..... 132

Товт В.А.
ВДОСКОНАЛЕННЯ РУХОВОЇ ПАМ'ЯТІ
У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 135

Федоренко С.О.
СУТНІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ НОВІТНЬОЇ
ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМАЛІЗАЦІЇ
ТВОРЧОЇ ШКОЛИ ХУДОЖНИКА 138

ФІЛОЛОГІЯ

Вербицька А.Е., Обух І.Б.
МЕТОД ІДЕНТИФІКАЦІЇ МЕТАФОР ЛАБОРАТОРІЇ
METAPHOR LAB AMSTERDAM 142

Вилка Л.Я.
ЛІНГВОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ –
ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН 147

Гричанюк А.А., Вербицька А.Е.
ЛІНГВОЕКОЛОГІЯ НОВИН ПРО УКРАЇНУ
В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ 151

Максимюк М.В.
АНТРОПОНІМИ ЯК МАРКЕРИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО
ЖИТТЯ В «АЛЬТЕРНАТИВНІЙ ІСТОРІЇ» УКРАЇНИ
ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ
«ЛЮДИНЕЦЬ ПАНА БОГА») 156

Никифорук Т.М.
РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
У ЕСЕЇСТИЦІ Ю. СТЕФАНИКА..... 161

Румянцева-Лактіна О.О.
ДИДАКТИЧНІ ПРИЙОМИ «ФІШБОУН» І «КЛАСТЕР»
ЯК СЕГМЕНТИ МЕНТАЛЬНОЇ КАРТИ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 165

Самохіна В.О., Пасинок В.Г.
КОНЦЕПЦІЯ ДІАЛОГІЗМУ
В ЕКОЛОГІЧНОМУ БУТТІ ЛЮДИНИ..... 170

Собецкая Н.В.
КОМУНИКАТИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ
ЖЕНЩИН И МУЖЧИН 173

Ткач Л.О., Закутня А.Ю., Сулима С.П.
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ У РЕКЛАМУВАННІ
ЗАМІННИКІВ КАВІ «FRANCK / ФРАНКК» (ЗА
МАТЕРІАЛАМИ РЕКЛАМНИХ ОГОЛОШЕНЬ В
УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТ.) 177

ІСТОРІЯ

Бандус В.О.
НАУКОВИЙ ДОРОБОК ПРОФЕСОРА
В.О. ДОБРОВОЛЬСЬКОГО У ПЕРІОД 1945–1963 РР. 190

Богатчук С.С.
СПОГАДИ ОДНОДУМЦІВ ПРО В. СТУСА
ЯК ПОЕТА ТА ГРОМАДЯНИНА..... 194

Добролюбська Ю.А.
З ІСТОРІЇ ЖИТТЯ ТА ВИНАХОДУ ПОВ'ЯЗКИ
ФРАНЦУЗЬКОГО ХІРУРГА П'ЄРА-ЖОЗЕФА ДЕЗО..... 199

Корзун Д.Ю.,
ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ І.Є. ОВСІНСЬКОГО:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС
(ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД) 202

Кухарева Н.М.
ДИТЯЧІ МАЛЮНКИ З ІЛЮСТРАЦІЯМИ ДО ТВОРІВ
Т. ШЕВЧЕНКА ІЗ КОЛЕКЦІЇ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ» 206

Левчук К.І.
РОЗВИТОК ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ (90-І РОКИ ХХ СТ.)..... 211

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО

Боков О.В.
ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ:
ПОШУК ШЛЯХІВ ЇЇ МІНІМІЗАЦІЇ..... 219

УДК 930.85(477)Стус

Богагчук С.С.,

к.і.н., доцент кафедри історії України та філософії

Вінницького національного аграрного університету, ORCID: 0000-0003-0684-6106, svetabogatchuk@ukr.net

Україна, м. Вінниця

СПОГАДИ ОДНОДУМЦІВ ПРО В. СТУСА ЯК ПОЕТА ТА ГРОМАДЯНИНА

Стаття присвячена Василю Стусу – українському письменнику та правозахиснику 60-х – 80-х рр. ХХ ст. Відзначено, що Василь Стус представляє український культурний рух шістдесятників. Визначено, що В. Стус був репресований владою за свої погляди про збереження й розвиток української мови й культури. Його двічі засудили на тривалий термін з перебуванням в таборах та засланні. Його поезія й проза були заборонені владними структурами, та друзі-однодумці зуміли зберегти його творчість та пам'ять про нього. За спогадами однодумців-сучасників можемо відтворити образ борця Стуса за національно-культурне відродження України.

Ключові слова: культурний рух, національне відродження, дисидентство, правозахисний рух, табори ГУЛАГУ.

*То не провина – мати гріх,
Ще успадкований од мавти.
Гріх – не боротися за себе
і не випростувать себе.*

В. Стус

Постановка проблеми. Друга половина 50-х років ХХ ст. пов'язана з відносним послабленням тоталітарної системи в Радянському Союзі, відповідно, в Україні. Тому послідує кроки влади на подальшу русифікацію українського населення обурили представників української інтелігенції. Молода творча інтелігенція згуртувалася в боротьбі за національне визволення. Вперше піднімається це питання в праці І. Дзюби «Інтернаціоналізація чи русифікація», яка об'єднала українську інтелігенцію.

Ще зі студентських років він відчув ту силу протистояння проти русифікації на території Радянської України. Творчість Василя Стуса – це частина історії українського народу.

Мета статті. Висвітлення образу Василя Стуса через спогади його однодумців-сучасників, які добре знали українського поета, громадянина, борця за незалежність української мови й культури у створенні незалежної української держави.

Історіографія проблеми Вивчати життєвий та творчий шлях поета, громадянина В. Стуса можна завдячуючи спогадам його друзів, однодумців в боротьби за кращу долю українського народу.

Найкраще розкриває риси характеру Василя Стуса єврейський письменник-дисидент М.М. Хейфец під час його перебування у мордовських таборах [1].

Проаналізувати життєвий шлях та боротьбу за національно-культурне відродження українського народу Василя Стуса можна завдяки мемуарній літературі політв'язня В. Овсієнка [2], в яких він розкриває характер поета, його принципову позицію.

Важливим джерелом вивчення шістдесятництва та правозахисного руху в Україні є праця Г. Касьянова «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років» (1995 року видання), в якій аналізується протистояння української інтелігенції тоталітарній системі, спроби національно-культурного відродження 60-х років і його придушення, формування опозиції режиму, полі-

тичні течії в дисидентському русі, репресії проти інакходумців [3].

Варто відзначити публікацію авторського колективу Донецького університету імені В. Стуса «Відлуння і наближення: науково-популярний нарис» [4], в якому характеризується і поет, і науковець, і громадянин, просто виняткова людина – Василь Стус.

Доволі цікавими є спогади Михайлини Коцюбинської (літературознавця) – упорядника першої виданої в Україні збірки поезії Василя Стуса «Дорога болю» та шести томів у дев'яти книжках його творчої спадщини [5]. Після смерті Василя Стуса разом із його сином Дмитром взялася за доробок поета.

Книжка Дмитра Стуса «Василь Стус. Життя як творчість» є однією з найцікавіших робіт, присвячених біографії цієї великої людини, де життя Василя Стуса показано очима сина-свідка [6].

Не менш важливими є спогади й правозахисниці Оксани Мешко, яка пліч-о-пліч зі Стусом відновлювала діяльність Української Гельсінської Групи після численних арештів її засновників [7].

Також великий внесок у створенні образу українського поета і громадянина здійснили публікації про діяльність Української Гельсінської групи, у наукових доробках яких надається характеристика Українській Гельсінській Групі в 70–80-х рр. ХХ ст. та її основним учасникам [8, 9].

Виклад основного матеріалу. Представники молоді 60-х років ХХ ст. або, як їх назвали шістдесятниками, не думали про кар'єру та нормальні умови існування. Вони не підтримували повну русифікацію населення і намагалися вирватися з цього заідеологізованого суспільства.

Українське шістдесятництво виділялося виразною національною домінантою, як зазначає українська правозахисниця Михайлина Коцюбинська [5].

Василь Стус, навчаючись у Сталінському (Донецькому) державному педагогічному інституті за спеціальністю «Українська мова та література», цікавився не лише українською і світовою літературою, а й філософією, історією розвитку цивілізацій. Він багато працював в бібліотеці, опановуючи класику світової літератури. Ним пишалися викладачі, а друзі-однокурсники характеризували як людину завзяту до студентської

праці, національно сформовану, вольову [4, с.26-28].

В одному зі спогадів про Василя відзначається, що він одразу привертав увагу присутніх виразним бліднуватою обличчям, короткою чорною зачіскою, найбільше вражали темно-карі очі, тонкі губи та різко випнуте вперед підборіддя. А свої незвичні, складні для сприймання на слух вірші, читав лавинним голосом, як заклинання [4, с.54].

Працюючи вчителем української мови, Василь Стус обурювався реформою, що була направлена на русифікацію української школи та й України. Він написав листа Андрієві Малишко, в якому був незадоволений, що українська інтелігенція мовчки спостерігає, як русифікація поширюється Україною, і діти перестануть говорити мовою своїх батьків. Як можна з усім цим миритися? [10, с.6].

У жовтні 1963 року Стус переїздить до Києва та вступає в аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, де знайомиться з Іваном Світличним, завдяки якому потрапляє у коло шістдесятників, ідеї яких дуже близькі йому.

У 1964 році Стус подає до видавництва «Молодь» поетичну збірку «Круговерть». Водночас, затверджується тема його дисертації, над роботою якої він дуже багато працює, а також над ліричними та прозовими творами, перекладами, сценаріями [4, с.64].

28 липня 1962 р. було видано наказ КДБ СРСР «Про посилення боротьби органів державної безпеки з ворожими проявами антирадянських елементів». За цим наказом місцевим органам безпеки наказувалося слідкувати за молоддю та інтелігенцією, проводити агентурну та роз'яснювальну роботу серед студентів вищих та середніх навчальних закладів [11, с.6].

Цей період життя В. Стуса дуже емоційно, цікаво схарактеризувала Михайлина Коцюбинська. У своїх спогадах вона відзначає, що познайомилася з молодим аспірантом Стусом, працюючи в інституті літератури науковим працівником. Особливі її спогади про відпочинок влітку на річці Прип'ять, коли Стус представляв Нептуна у лататті, з вінком на голові, високий та величний. До того ж, він любив твори Бетховена й Баха, любив ходити до театру.

Ближче вони почали спілкуватися після перегляду фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Після повідомлення Івана Дзюби про арешти серед української інтелігенції люди почали вставати. Коли Чорновіл вигукнув: «Хто проти тиранії – встаньте!», і Стус піднявся та щось вигукував. А коли сів на місце, тремтів кожною своєю клітиною. На другий чи третій день його виключили з аспірантури. Тоді він влаштувався працювати кочегаром у Республіканському інституті садівництва у Феофанії. У нього вже тоді був хворий шлунок, і Коцюбинська зі Світланою Кириченко возили туди теплий супчик [5].

Зі спогадів Маргарити Довгань: «Вперше я запізналася з ним в Інституті літератури. Він мені писав відгук на книжку Бажана, потім ще були ділові й товариські зустрічі. Він для мене був, знаєте, трошки як на п'єдесталі. Я раптом відчула: «Боже мій, скільки в ньому простоти, теплоти і здатності порятувати людину у важкий момент, скільки душевного тепла» [12].

Про події 4 вересня 1965 р. згадує й О. Сергієнко. Він повідомив, що І. Дзюба, виступаючи перед початком фільму, сказав про арешти серед української інтеліген-

ції. Його штовхали, він мало не впав, та все ж таки продовжував називати прізвища. Далі запустили фільм, який дивилися, затамувавши подих. Після його закінчення, вмикається світло, люди почали розходитися. І Василь Стус звертається до них: «Люди, два слова правди!» Лунали вигуки: «Не слухайте его, он наслушался “Голоса Америки!”» І люди не слухали, йшли повз нього. Стало гамірно, він намагався щось говорити. Чорновіл вивів його з кінотеатру зі словами, що тут нічого вже робити. І дійсно, їх вже ніхто не слухав [13].

У травні 1966 р. Президія ЦК КПУ прийняла постанову, в якій повідомлялося про арешти та судові процеси шістдесятників, які були причетними до поширення та читання антирадянської літератури. Більшість з них звільнені з роботи, деякого виключили з лав Комуністичної партії. Василя Стуса звільнили з роботи в Державному історичному архіві [3, с.59-61].

7 грудня 1970 р. Василь Стус під час похорону А. Горської прочитав вірш «Пам'яті А. Горської» [3, с.109].

У грудні 1971 року після арешту Н. Строкотової-Караванської на її захист була підготовлена заява про створення Громадського комітету. Це була перша спроба створення правозахисної групи. В ній зазначалася мета – ознайомлення з усіма обставинами арешту та збір підписів на захист. Підписали цю заяву П. Якір, Л. Тимчук, Ір. Стасів-Калинець, В. Чорновіл, В. Стус [3, с.110].

У 1972 році прокотилася хвиля арештів, які тривали більше як шість місяців (близько 90 чоловік). Водночас, у Києві, Львові, Івано-Франківську, Черкасах заарештували багато представників української творчої інтелігенції, які ніколи не думали воювати, знищувати, вони захищали українську пісню, українську поезію, культуру [7].

У січні заарештували В. Стуса. Його засудили до п'яти років таборів і трьох років заслання. А вже в грудні відправили до Мордовії, відбувати покарання [3, с.139].

Зі спогадів політв'язня Бабича С.О. дізнаємося, що у 1974 році він часто зустрічався зі Стусом в таборі. Під час чаювання вони обговорювали різні теми, до їхньої бесіди приєднувалися інші, часто дискутували. В. Стус читав свої вірші та запевняв, що його б улаштувало місце серед поетів десь посередині ієрархічної літературної драбини [14].

Вже будучи на засланні, він писав своєму сину Дмитру, що хоче, щоб той виріс чесним, ніжним, мудрим чоловіком. Та й сам Стус з дитинства хотів бути сильним [4, с.18].

Та й в таборі Стус був непокірним. Він неодноразово отримував дисциплінарні покарання за відмову носити нагрудний знак, за порушення правил внутрішнього розпорядку, невихід на суботник.

16 липня 1975 року в'язень-кримінальник поранив Василя Стуса. В серпні сталося загострення виразки шлунку та внутрішній крововилив. Завдячуючи жінкам-політв'язням, Василя перевозять до центральної мордовської лікарні [4, с.107].

У листопаді цього ж 1975 року Стуса перевели до Ленінградської обласної тюремної лікарні, де йому і зробили операцію на шлунок. Та після реабілітаційних заходів його повертають назад, до Мордовії. До того ж, Стуса перевели до іншого табору, з українських дисидентів відбував свій термін там Василь Овсієнко [2, с.6].

І в цьому таборі довелось Стусу не раз відбувати покарання у штрафному ізоляторі.

Зі спогадів Василя Овсієнка ми дізнаємося, що вони зі Стусом на місці загибелі Михайла Сороки (одного з організаторів повстання політ'язнів у таборах на початку 50-х років) насадили матіол і нагідок, створивши для себе святино. Та табірне керівництво наказало викопати квіти. І все ж таки, деякі квіти зацвіли, та Василь сидів вже у карцері [2, с.9].

Василеві Стусу вдалось переслати майже всі свої вірші з Мордовії, змінюючи окремі слова, щоб не викликати ніякої підозри у цензорів.

В розмові з Овсієнком про І. Дзюбу Стус сказав наступні слова: «він був уже прапором, треба було вмерти, а не здатися, нехай хтось інший міг покаятися, але не він, що є автором такої епохальної праці («Інтернаціоналізм чи русифікація?»)). Та одразу промовив, що все ж таки не може засуджувати Дзюбу, хоча раніше і написав йому осудливого листа [2, с.27].

Першими враженнями про Стуса поділився єврейський письменник-дисидент М. Хейфец. Саме йому ми завдячуємо найбільш яскравими сторінками про перебування Василя Стуса у Мордовських таборах. Він згадував, що Василь вразив його своєю виснаженістю. «Обличчя різке, ніби ножем з дерева різьблене, щоки ніби стесані гемблем до підборіддя, наголо обстрижений череп посилює гостроту рис (обстригання наголо після етапу входило в обряд оформлення). Загальним обрисом постави Стус нагадував Дон-Кіхота з ілюстрації Доре, хіба що безвусого й безбородого». Коли М. Хейфец ближче познайомився зі Стусом, він характеризував його, як китайського імператора – гордого і гонорового [11, с.141].

Він не боявся говорити вільно і відверто. Навіть, з начальством таборів та ментами говорив завжди тоном переможця. Складалось враження, що саме вони є злочинцями, а Стус має виступити у ролі прокурора, звинувачуючи їх за злочини (ділилися спогадами його сокамерники, друзі) [11, с.150].

Михайло Хейфец ніколи до зустрічі зі Стусом не читав його віршів. Спочатку вони вели бесіди на філософські теми, і лише пізніше він доторкнувся до творчого доробку поета. Здивуванню Хейфеца не було меж, коли дізнався, що Стус чудово розуміється на творах Камю, Гессе, Рільке.

Стус носив постійно при собі книгу, яку він називав «Словник поліських говірок». Хейфец характеризує Стуса як прокладача нових шляхів у поезії, творця нових гармоній, який розширив межі поетичної мови, поезії якого захопили з першої сторінки [1].

Під час чергового обшуку у Стуса забрали зошит з віршами та повідомили, що знищили його. І не уявити, що відчував тоді поет! Михайло Хейфец зберіг чернетки Василевих віршів, взявши їх почитати. Було прийнято рішення, щоб і цих не знищили – треба їх вивчити напам'ять. За цю справу взялися Василь Овсієнко, Михайло Хейфец та Роман Семенюк. З часом з'ясувалося, що над Стусом познущалися, «помилково» оголосивши про знищення зошита. Тоді Василь Овсієнко переписав своєю рукою увесь той Стусів білий зошит, а на початку 1977 року легально вивіз із зони [2, с.15].

15 липня 1976 року Василь Стус написав листа-заяву до Президії Верховної Ради СРСР з відмовою від радянського громадянства, мотивуючи тим, що «мої чело-

веческие права попираются столь бесцеремонным образом» [6, с.336].

Навесні 1977 року Василя Стуса було переведено на заслання до Магаданської області, де він спочатку був учнем прохідника гірничої підземної дільниці, а потім працював машиністом гірничої підземки.

Зі слів самого Василя умови перебування та праці буди досить важкими. Основні діагнози цієї шахтарської роботи – пневмонія, міозит, радикуліт та високий рівень травматизму. І Стус був травмований: переламані п'яточні кістки обох ніг [4, с.121-124]. Він жив в гуртожитку з засланнями-кримінальниками, які весь час прискіпувалися та провокували Василя [2, с.29].

У 1978 році Василю Стусу з великими труднощами дозволили (Василь оголосив триденне голодування, голодували всі українські та неукраїнські засланці Сибіру) попрощатися зі смертельно хворим батьком.

У серпні 1979 року Стуса звільнили, і він повертається до Києва та починає працювати формувальником у цеху лиття Київського заводу ім. Паризької Комуні.

Ще у листопаді 1976 р. була створена Українська Гельсінська група (УГГ), члени якої намагалися змусити радянську владу дотримуватись зобов'язань щодо дотримання прав людини, підписаних в Гельсінкі в 1975 р.

Це була перша в нашій історії легальна боротьба – боротьба незвичайна, як відзначала Оксана Мешко. Основною ідеєю організації й та її боротьби було захист прав людини та захист прав нації. Тому члени цієї групи намагалися боротися на підставі прийнятих владою міжнародних правових документів [7].

Ключовим завданням УГГ вважала ознайомлювати уряди країн-учасниць наради щодо фактів порушення норм загальної декларації прав людини в СРСР, тому в її декларації було записано, що група у своїй діяльності керується виключно гуманітарно-правовими аспектами.

Серед засновників УГГ – П. Григоренко, І. Кандиба, Л. Лук'яненко, О. Бердник, О. Мешко, М. Матусевич, М. Мариневич, О. Тихий, Н. Строката-Караванська, М. Руденко. Попри те, що більшість з них перебували під наглядом, вони не злякалися підписати декларацію власними іменами, мотивуючи легальність своїх дій. Вони знали, що ризикують життям і власною волею [3, с.199].

Необхідно зазначити, український правозахисний рух з самого початку визначав одну із форм боротьби за національне визволення. У меморандумі УГГ визначалася політика Радянського Союзу стосовно українського народу як геноцид.

З 1977 року почалися арешти членів цієї групи. За короткий період були заарештовані майже всі засновники. Десятки меморандумів та інформаційних бюлетенів передавали за кордон. Українська діаспора створювала в Америці, Франції та інших країнах групи підтримки українського правозахисного руху. Документи публікувалися в періодичних виданнях [8, с.40-41].

Повернувшись до Києва у 1979 році, Василь Стус побачив Українську Гельсінську Групу розгромленою, вирішив вступити до неї, бо не міг інакше, залишатися осторонь.

Василь Стус узяв найактивнішу участь у діяльності Групи, на особисте прохання Оксани Мешко він взяв на себе керівництво. Ще будучи на засланні в Магадані, знав про появу УГГ та її діяльність, схвалював її створення та боротьбу за права людини. Чимало друзів, до

яких він звертався не стояти осторонь, надати допомогу, в Групу не вступили. Найперше, що зробив Стус, захищав Юрка Бадзя, їздив з його дружиною Світланою Кириченко в Москву. Цим він знову зацікавив КДБ. Він досить активно почав працювати, як відзначала Оксана Мешко, яка сама завжди почувала себе українкою, яка зобов'язана самим своїм народженням багатостраждальній Україні. У січні – березні 1980 р. Українська Гельсінська Група випустила два інформаційних бюлетеня.

14 травня 1980 року Василя Стуса заарештували [7].

Василь знав ціну своїй голові. Заклав свою голову, бо інакше, якби ми не протестували, нація втратила б будь-яку гідність. Ми всі пішли б на дно. Так відзначали його друзі-однодумці [15].

Стус під час слідства не давав ніяких показань, а ще його водили силоміць на допити. Під час обшуку вдома у Василя Стуса нічого не знайшли, та все ж його засудили на 10 років таборів особливого призначення та 5 років заслання [3, с.211-212].

На протязі 1977–1980 рр. було заарештовано 35 із 41 членів УГГ. Більшість відбували покарання в таборах, в'язницях, психлікарнях, на засланні. Підраховано, що 39 члени Групи були засуджені до 550 років неволі [8, с.42]. Шестеро з них були доведені до смерті. Це Гелій Снегірьов (12 грудня 1978 р.), Михайло Мельник (9 березня 1979 р.), Олекса Тихий (5 травня 1984 р.), Юрій Литвин (5 вересня 1984 р.), Василь Стус (4 вересня 1985 р.) [13, с.5-6].

10 років таборів особливого режиму, 5 років заслання. Василь Стус прибув у Кучино в листопаді 1980 року. Тут за ним ретельно доглядали, хоча йому вдалося відіслати дружині декілька своїх віршів. Та й в цьому особливому режимі дозволялося написати лише одного листа в місяць. Шукають «недозволену інформацію», відсилають листа до Києва, щоб перекласти його зміст, а потім вирішують, чи його відсилати. Неодноразово пропонували писати російською мовою, щоб швидше дійшло.

Само Кучино, де перебувало більшість членів УГГ, називали «табором смерті», такі були жахливі умови перебування там: неякісна їжа, брудна вода, перебування в карцері, відмова в побаченнях. Приміщення пилорами було перебудовано на табір особливо суворого режиму для політ'язнів.

Там, в Кучино, Стус утримувався в камері № 20, Л. Лук'яненко – в 18, В. Овсієнко, І. Кандиба – у 17. В більшості, вони спілкувалися між собою, перестукуючись через стіни та перегукуючись через квартиру, обмінюючись лише короткими фразами. В камерах перебувало декілька чоловік, постійні обшуки, забирали листи, книги, яких дозволялося тримати в камері не більше п'яти [2, с.33-34].

Психологічно важко було перебувати місяцями, роками в одному приміщенні без можливості спілкуватися з іншими. Нестача повітря й руху. Прогулянки дозволялися лише одну годину на добу. Робота не була фізично важка, та невиконання норми каралося карцером. В камерах в неопалювальний період було дуже холодно.

На початку 1983 року Стуса був переведений на цілий рік в карцер, аж до лютого 1984 р. Він зайнявся перекладом всіх одинадцяти елегій Рейнера Марії Рільке, працював ночами, та й в камері вночі світло горіло. Записував їх в учнівський зошит в клітинку на 24 аркуші. Був у нього й загальний зошит з віршами, обгорнутий

блакитною обкладинкою. Можливо, в цьому зошиті були вірші, збірку яких Стус іменував «Птах душі» [2, с.43].

Він жив у режимі постійного крайнього напруження і хотів, щоб такими були й інші. В таборах з 70-х років відзначали 12 січня – день українського політ'язня (в пам'ять арештів 1972 року). 30 жовтня – день радянського політ'язня. 10 грудня – день прав людини. Стус не пропускав ці дати, не зважаючи на свій стан. У лютому він голодував 18 діб. Його зовсім не годували.

А так характеризували Василя Стуса співкамерники: «Залізний, із пластику, скла і бетону...» Духом він був такий, але ж тіло його було з тієї самої глини, що й інших людей, – тільки як він витримував такий натиск, що його вистачило б на Бог відь скільки «простих смертних»? [2, с.51].

Улітку 1985 року Стус перебував у камері, де завжди прохолодно, туди ніколи не заглядало сонце. Більшу частину простору камери займали нари. Розкинутими руками можна було дістатися стін. В камері були тільки тумбочка, два стільці та туалетна раковина. І цей обмежений простір психологічно пригнічував.

Перебуваючи в таборі, В. Стус не раз голодував. 28 серпня 1985 року за вигаданим приводом Стус черговий раз був кинутий до карцеру, він оголосив голодування – протест. У нього боліло серце, просив валідолу. Та чи дали? У ніч з 3 на 4 вересня 1985 року під час чергового голодування він загинув. Уночі проти 5-го вересня 1985 року, приблизно опівночі, було чути у коридорі шум, тупіт. Пізніше здогадалися, що то вночі виносили тіло Василя, щоб ніхто його випадково не побачив.

7 вересня 1985 р. весь світ дізнався про смерть Василя Стуса.

Стуса поховали за декілька годин до приїзду дружини та сина і не дозволили їм перевезти тіло в Україну.

У 1989 році виникла думка про перевезення з Уралу тіл Василя Стуса, Юрія Литвина й Олекси Тихого. 18 листопада в Борисполі приземлився літак з тілами політ'язнів тоталітарної радянської системи, який зустрічали тисячі людей. Щоб віддати останню шану своїм землякам-героям 19 листопада біля Свято-Покровського храму на Подолі зібралося не менше 30 тисяч чоловік. Василя Стуса було поховано на Байковому кладовищі.

Василь Овсієнко, побувавши в місцях останнього перебування Стуса, в одній із камер знаходить ключі. Переконалий, що один з ключів може бути від того карцеру, де загинув Василь Стус. Зустрічаючись зі студентами, школярами, розказує їм про надзвичайних людей, які відмовилися від спокійного життя заради кращого в майбутньому для всіх українців, та показує ключі, як символ нескореності, боротьби за незалежність [15].

Висновки. Василь Стус зазнав репресій з боку радянської влади за власні переконання щодо необхідності збереження й розвитку української мови й культури, був засуджений до тривалого перебування в місцях позбавлення волі, де й загинув та не скорився. Поет залишався собі вірним до кінця.

Як відзначають його друзі, однодумці, рідні, що важливою рисою Василя Стуса – поета, особистості, громадського діяча – була його чесність, яка дозволила йому залишатися самим собою в найскрутніші миті життя.

У 1985 р. творчість Василя Стуса було висунуто на Нобелівську премію в галузі літератури, на жаль, він не дочекався цієї миті свого визнання [8, с.50].

У 1991 році Василеві Стусові посмертно було прису-

джено Державну премію імені Т.Г. Шевченка.

25 грудня 1997 року Указом Президента України «за визначні заслуги перед українською державою у розвитку національної культури, громадянську мужність у відстоюванні ідеалів гуманізму і незалежності України» Василя Стуса нагороджено орденом Ярослава Мудрого V ступеня.

26 листопада 2005 року Указом Президента України поету В. Стусові посмертно було присуджене звання Героя України «За незламність духу, жертвоне служіння Україні й національній ідеї, високі гуманістичні ідеали творчості» з врученням ордена Держави.

Література

1. Хейфец М. «В українській поезії тепер більшого нема...» <http://exlibris.org.ua/stus/r12.html>
2. В. Овсієнко Світло людей: Мемуари та публіцистика: У 2 кн. 2-е вид., доп. Кн. 1. Х.: Харків. Правозахисна Група; К.: Смолоскуп, 2005. 352 с. Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика: У 2 кн. 2-е вид., доп. Кн. 2. Х.: Харків. Правозахисна Група; К.: Смолоскуп, 2005. 352 с.
3. Касьянов Т. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. К.: Либідь, 1995. 223 с.
4. Соловей, О.Є. Василь Стус. Відлуння і наближення: наук.-попул. нарис / О.Є. Соловей, О.В. Пуніна, М.В. Жилін; ред. В.В. Мозгунов. Вінниця: Донец. нац. ун-т імені Василя Стуса, 2017. 152 с.
5. Коцюбинська М. Шістдесятники. Пройдене перед прийдешнім: М. Коцюбинській, П. Пичина, В. Стус, Б. Антоненко Давидович у житті М. Коцюбинської: [Бесіда з літературознавцем і критиком] / Зап. Л. Івшина та ін. // День. 2005. 18 лют. С.18-19.
6. Д. Стус Василь Стус. Життя як творчість. К., 2004. 384 с.
7. Інтерв'ю правозахисниці Оксани Яківи Мешко [Електронний ресурс]. view-source: <https://rozmova.wordpress.com/2020/04/18/okšana-meshko/#more-54747>
8. Українська Тельсінська Група: До 30-річчя створення: історія, документи / Упоряд.: О. Зінкевич, В. Овсієнко. К.: Смолоскуп, 2006. 128 с.
9. Кіпіані В. УТС При перші літери українського пробудження // Україна молода. 1998. 7 липня. С.3.
10. Жулінський М. Люди, що виривалися із обмежень звичності. Українська інтелігенція періоду «хрущовської відлиги»: репресії // Літературна Україна. 1996. 26 вересня. С.5-6.
11. Поле відчаю і надії. Альманах. Упорядкування Романа Корогодського. Київ. 1994. 392 с.
12. Маргарита Довгань Розмова. <https://rozmova.wordpress.com/2020/06/05/marharyta-dovhan/>

13. Олес Сергієнко про Василя Стуса view-source: <https://rozmova.wordpress.com/2020/06/05/oles-serhienko/#more-60343>

14. Сергій Бабич view-source: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/31/serhii-babych/#more-59819>

15. view-source: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/12/4/149375/>

References

1. Kheifets M. «V ukrainskijj poezii teper bilshoho nema...» <http://exlibris.org.ua/stus/r12.html>
2. V. Ovsienko Svitlo liudei: Memuary ta publitsystyka: U 2 kn. 2-e vyd., dop. Kn. 1. Kh.: Kharkiv. Pravozakhysna Hrupa; K.: Smoloskup, 2005. 352 s. Ovsienko V. Svitlo liudei: Memuary ta publitsystyka: U 2 kn. 2-e vyd., dop. Kn. 2. Kh.: Kharkiv. Pravozakhysna Hrupa; K.: Smoloskup, 2005. 352 s.
3. Kasianov H. Nezghodni: ukrainska intelihentsia v rusi oporu 1960–80-ki rokiv. K.: Lybid, 1995. 223 s.
4. Solovei, O.Ye. Vasyl Stus. Vidlunnia i nabyzhennia: nauk.-popul. narys / O.Ye. Solovei, O.V. Punina, M.V. Zhylin; red. V.V. Mozghunov. Vinnytsia: Donets. nats. un-t imeni Vasylia Stusa, 2017. 152 s.
5. Kotsiubynska M. Shistdesiatnyky. Proidene pered pryideshnim: M. Kotsiubynskij, P. Tychna, V. Stus, B. Antonenko Davydovych u zhytti M. Kotsiubynskoi: [Besida z literaturoznavtsem i krytykom] / Zap. L. Ivshyna ta in. // Den. 2005. 18 lut. S. 18-19.
6. D. Stus Vasyl Stus. Zhyttia yak tvorchist. K., 2004. 384 s.
7. Interviu pravozakhysnytsi Oksany Yakivny Meshko [Elektronnyi resurs]. view-source: <https://rozmova.wordpress.com/2020/04/18/okšana-meshko/#more-54747>
8. Ukrainska Helsinkska Hrupa: Do 30-richchia stvorenna: istoria, dokumenty / Uporiad.: O. Zinkevych, V. Ovsienko. K.: Smoloskup, 2006. 128 s.
9. Kipiani V. UHS. Try pershi litery ukrainskoho probudzhennia // Ukraina moloda. 1998. 7 lipnia. S. 3.
10. Zhulynskij M. Liudy, shcho vyrivalysia iz obmezhen zvychnosti. Ukrainska intelihentsia periodu «khrushchovskoi vidlyhy»: represii // Literaturna Ukraina. 1996. 26 veresnia. S.5-6.
11. Pole vidchayu i nadii. Almanakh. Uporiadkuvannia Romana Korohodskoho. Kyiv. 1994. 392 s.
12. Marharyta Dovhan Rozмова. <https://rozmova.wordpress.com/2020/06/05/marharyta-dovhan/>
13. Oles Serhienko pro Vasylia Stusa view-source: <https://rozmova.wordpress.com/2020/06/05/oles-serhienko/#more-60343>
14. Serhii Babych view-source: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/31/serhii-babych/#more-59819>
15. view-source: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/12/4/149375/>

Bohatchuk S.S.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsia National Agrarian University, svetabogatchuk@ukr.net

Ukraine, Vinnytsia

MEMOIRS OF LIKE-MINDED PEOPLE ABOUT V. STUS AS A POET AND CITIZEN

The article is dedicated to Vasyl Stus, a Ukrainian writer and human rights activist of the 1960s and 1980s. It is noted that Vasyl Stus represents the Ukrainian cultural movement of the sixties. It was determined that V. Stus was repressed by the authorities for his views on the preservation and development of the Ukrainian language and culture. He was twice sentenced to a long term of imprisonment and exile. His poetry and prose were banned by the authorities, and like-minded friends managed to preserve his work and memory. According to the recollections of like-minded contemporaries, we can recreate the image of Stus, a fighter for the national and cultural revival of Ukraine.

Key words: cultural movement, national revival, dissent, human rights movement, Gulag camps.